

ოთარ ნიკოლეიშვილი

**ალექსანდრე მანველიშვილი და
რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის
ზოგიერთი საკითხი**

განსხვავებით საბჭოთა კავშირში მოღვაწე მეცნიერებისაგან, რომლებიც იმჟამინდელი დიქტატორული იდეოლოგიური პოლიტიკის ზეწოლის გამო ძალზე შეზღუდულები იყვნენ ისტორიული მოვლენების ობიექტურად და მიუყვარძობლად შეფასების დროს, უცხოეთში მცხოვრები ჩვენი მამულიშვილები თავიანთ მოსაზრებებსა და შეხედულებებს ყოველგვარი შეზღუდვების გარეშე გამოთქვამდნენ. ეს, რასაკვირველია, იმას სულაც არ ნიშნავს, თითქოს საბჭოთა პერიოდში ჩვენში მხოლოდ კონიუნქტურული და ტენდენციურად იდეოლოგიზებული ნაშრომები იწერებოდა და მეცნიერული აზროვნების განვითარება ჩიხში იყო მოქცეული. იმის ნათელსაყოფად, ყველაფრის მიუხედავად, საბჭოთა ეპოქის ქართულ მეცნიერებას თვით ყველაზე იდეოლოგიზებულ დარგებშიც კი უაღრესად მნიშვნელოვანი წარმატებები რომ აქვს მოპოვებული, მოვლენათა არსში გარკვეულ მკითხველს არაერთი ფუნდამენტური ნაშრომის გახსენება შეუძლია.

იმ მეცნიერებათაგან, რომლებიც ხელისუფლების მიერ საბჭოთა ეპოქაში ფართოდ დამკვიდრებული იდეოლოგიური ნორმატივების ზეწოლის შედეგად ყველაზე მეტად დაზარალდნენ, უწინარესად ისტორია უნდა დავასახელოთ. უპირველეს ყოვლისა სწორედ ხსენებული იდეოლოგიური დიქტატორული პოლიტიკის შედეგი იყო ის ფაქტი, რომ საბჭოთა პერიოდში მოღვაწე ჩვენი ისტორიკოსების არცთუ მცირე ნაწილი ხშირად ტენდენციურად და შეღამაზებულად წარმოაჩინდა მოვლენებს. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით დიდი შეცდომები იყო დაშვებული რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიის შესწავლის დროს.

აღნიშნული საკითხის მეცნიერული კვლევის საბჭოთა ეპოქაში მოღვაწე ისტორიკოსები იძულებული იყვნენ რეალურად არსებული ვითარება ცალკეულ შემთხვევებში ტენდენციურად და კონიუნქტურულად წარმოეჩინათ და ისტორიული სინამდვილე პრორუსული თვალთახედვით შეეფასებინათ. თუმცა, ამ სირთულეთა მიუხედავად, იმდროინდელ ქართველ ისტორიკოსთა არაერთმა წარმომადგენელმა, დიდი რისკისა და გაბედულების ფასად, მაინც შეძლო მართალი სიტყვის თქმა.

ზემოთქმულ გარემოებას ასე ხაზგასმით აქ კიდევ ერთხელ იმიტომაც მივაპყრობთ განსაკუთრებულ ყურადღებას, რომ ამით გვინდა უფრო ნათლად და მკაფიოდ წარმოვაჩინოთ ის უმნიშვნელოვანესი დამსახურება, რაც რუსეთ-საქართველოს ისტორიული ურთიერთობის მონოგრაფიულად შესწავლისა და ობიექტურად წარმოჩენის საქმეში მიუძღვის XX საუკუნის ქართველ ემიგრანტთა ერთ-ერთ ისეთ უაღრესად თვალსაჩინო წარმომადგენელს, როგორც ალექსანდრე მანველიშვილი იყო.

1931-1934 წლებში, ემიგრაციაში ყოფნის პერიოდში, დაწერილი თავისი დიდმნიშვნელოვანი მონოგრაფიით, რომელიც 1951 წელს გამოიცა პარიზში სახელწოდებით "რუსეთი და საქართველო" (I ტომი) და რომელშიც ორ

ქვეყანას შორის არსებული ურთიერთობები უძველესი დროიდან მოყოლებული XIX საუკუნის 60-იან წლებამდეა მიმოხილული, ალ. მანველიშვილმა წარმატებით შეაესო საბჭოთა პერიოდის ჩვენს ისტორიულ მეცნიერებაში არსებული დიდი ხარვეზი.

ალ. მანველიშვილის მონოგრაფიის პოზიტიურ მხარეებზე საუბრისას საგანგებოდ უნდა გაესვას ხაზი იმ გარემოებას, რომ ორ ქვეყანას შორის რეალურად არსებული ისტორიული ვითარების შესწავლისა და გაანალიზების დროს მკვლევარი, არცთუ ისე იშვიათად, პირველშემფასებლის როლშიც გამოდის ხოლმე. ხსენებული წიგნის გამოსვლის შემდეგ, განსაკუთრებით ბოლო სამი ათწლეულის განმავლობაში, ზემოთ აღნიშნული მიმართულებით წარმართული მეცნიერული კვლევის შედეგად ალ. მანველიშვილის მონოგრაფიაში გამოთქმული მოსაზრებები კიდევ უფრო მეტად გაღრმავდა და ახალ-ახალი დოკუმენტური მასალებით გამდიდრდა, რამაც ხსენებული ნაშრომისადმი ინტერესი თითქოს რამდენადმე განელდა კიდევ. მაგრამ ამ შემთხვევაში მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს ის ფაქტი, რომ ქართველი ემიგრანტი ისტორიკოსი ერთ-ერთი პირველთაგანი იყო, ვინც რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიის შესწავლას სწორი და არაკონიუნქტურული მიმართულება მისცა.

ალ. მანველიშვილის ნაშრომის მნიშვნელობას არსებითად ზრდის ის გარემოება, რომ რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორია მასში მასშტაბურად, შესაბამისი პერიოდების საერთაშორისო ვითარების კონტექსტშია განხილული, იმ მოვლენებთან უშუალო კავშირში, რომელთაც საქართველო იძულებული გახადეს, აქტიურად დაეწყო ძიება რუსეთთან დამაკავშირებელი გზისა.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა საქართველოს სახელმწიფოებრივი პრობლემების განსჯა-გაანალიზება იმ პოლიტიკურ-ეკონომიკური და სარწმუნოებრივი დაპირისპირებულობის ფონზე, რომელიც ევროპისა და აზიის ქვეყნებს შორის მიმდინარეობდა გამძაფრებული ფორმით გვიანდელ შუა საუკუნეებში.

ალ. მანველიშვილის მტკიცებით, XV-XVIII საუკუნეების საქართველოს ისტორიაში განვითარებული ტრაგიკული მოვლენები, რაც საბოლოოდ ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვით დამთავრდა, იმ გულგრილმა და ინერტულმა დამოკიდებულებამაც განსაზღვრა არსებითად, რასაც იმდროინდელი ევროპის სახელმწიფოები იჩენდნენ კავკასიის, კერძოდ კი საქართველოს მიმართ. სამწუხაროდ, მიუხედავად ჩვენი ქვეყნის ლიდერების აქტიური და პერმანენტული მცდელობებისა, მაშინდელი ევროპის სახელმწიფოთა მესვეურები და რომის კათოლიკური ეკლესიის საქეთმყრობელები რეალურად თითქოს საერთოდ არ დაინტერესებულან ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი პრობლემებით. ალ. მანველიშვილი არა მარტო უბრალოდ აფიქსირებს ამ მოვლენას, არამედ მის არგუმენტირებულ ახსნასაც ცდილობს.

მისი აზრით, ადრინდელ საუკუნეებში ჩვენი ქვეყნისადმი, საერთოდ, მთელი წინა აზიისადმი და კავკასიისადმი, მსოფლიოში სრულიად განსხვავებული დამოკიდებულების არსებობა, რამაც საქართველოს სახელმწიფოებრივ განვითარებაზეც მოახდინა უდიდესი და მეტად კეთილისმყოფელი ზეგავლენა, იმით იყო განპირობებული, რომ ხსენებული რეგიონი "ევროპისა და აზიის

რასათა ჭიდილის მოედანი. აქ ჩაისახა და იშვა ადამიანის შემოქმედება და აქვე დაირწა აკვანი პირველი საკაცობრიო ცივილიზაციისა.

ეს იყო ორი ქვეყნის შეხვედრის ცენტრი; მისი საშუალებით უკავშირდებოდა დასავლეთი აღმოსავლეთს" (გვ. 13).

საქართველო, საერთოდ კავკასია, ამ დიდ საერთაშორისო როლსა და მნიშვნელობას, ალ. მანველიშვილის შეფასებით, იმ დროიდან კარგავს და გამოდის ევროპის სახელმწიფოებრივი ინტერესების სფეროდან, როცა "ევროპიელი აზიასთან მიმოსვლის ახალ გზებს აღმოაჩენენ (XV ს.). ამიერიდან მისი ისტორიული როლი მცირდება" (იქვე). ევროპა-აზიის დამაკავშირებელი ახალი სავაჭრო გზების აღმოჩენამ, მკვლევრის აზრით, საგრძნობლად დაამცრო და შეასუსტა საქართველოს საერთაშორისო როლი. თუ მანამდე ამ როლს მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავდა ის ფაქტი, რომ დასავლეთ-აღმოსავლეთის მთავარი გზა, ინდოეთისაკენ მიმავალი, სწორედ საქართველოზე მიდიოდა", ახლა ეს გზა უკვე ძალზე დაშორდა ჩვენს ქვეყანას, რამაც საბედისწერო ზეგავლენა მოახდინა მის შემდგომ სახელმწიფოებრივ განვითარებაზე. ალ. მანველიშვილის მტკიცებით, ევროპის სახელმწიფოთა დაინტერესებაც საქართველოს მიმართ სწორედ ამ დროიდან იწყებს მკვეთრად შემცირებას.

მიუხედავად იმისა, რომ ავტორის მიერ გამოთქმულ საკმაოდ ორიგინალურ ამ თვალსაზრისში ყველაფერი ბოლომდე მისაღები და გასაზიარებელი არ არის (ვთქვათ, მტკიცება იმისა, თითქოს ქართველებს კულტურა მხოლოდ ზემოთ აღნიშნულ პერიოდში აქვთ შექმნილი), ავტორისეული თვალსაზრისის უმთავრესი პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი არსი, ჩვენი აზრით, ძირითადად მაინც სწორია და ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი თავისუფლება და ძლიერება მართლაც მნიშვნელოვანწილად იყო დამოკიდებული იმაზე, რა საერთაშორისო როლის შესრულებაც უხდებოდა მას ისტორიული განვითარების ამა თუ იმ ეტაპზე.

ალ. მანველიშვილი არა მარტო უშუალოდ საქართველოში განვითარებული მოვლენების აღმწერლისა და გამაანალიზებლის როლში გამოდის, არამედ იმ უმთავრესი გლობალური მიზეზების ახსნასაც და წარმოჩენასაც ცდილობს, რომელთაც საქართველოს სახელმწიფოებრივი ძლიერების ჭერ დაკნინება-დასუსტება, შემდეგ კი მისი დამხობა განაპირობებს. სხვანაირად რომ ვთქვათ, მისი სამეცნიერო კვლევის უმთავრესი მიზანია იმ გარემოებათა ობიექტური ახსნა და გაცნობიერება, რამაც საქართველო საბოლოოდ რუსეთის კოლონიად აქცია.

ქართველი მეფეების მიერ XV საუკუნის ბოლო წლებიდან დაწყებული პრორუსული საქმიანობა, რაც შემდგომში სამი საუკუნის განმავლობაში თანდათანობით იმდენად გაძლიერდა, რომ საბოლოოდ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვით დასრულდა, ალ. მანველიშვილის შეფასებით, ჩვენი სამშობლოს მესვეურთა მცდარი პოლიტიკის შედეგი კი არ იყო, არამედ საერთაშორისო ვითარებით განპირობებული სახელმწიფოებრივი ბედისწერა. მკვლევარი ღრმად და დარწმუნებული იმაში, რომ აღნიშნული მოვლენა ფაქტობრივად იმ პოლიტიკური და სავაჭრო-ეკონომიკური დაპირისპირების თავისებურ შედეგს წარმოადგენდა, რომელიც ევროპასა და აზიას შორის არსებობდა იმხანად.

ევროპის სახელმწიფოთა და რომის კათოლიკური ეკლესიის წინამძღოლთა ამგვარმა პასიურმა და მხოლოდ სიტყვიერ ღონეზე გამობატულმა ინტერესმა

ქვეყნის სახელმწიფოებრივი და ფიზიკური გადარჩენის გზათა მაძიებელ ქართველ მეფეებს თვალი რუსეთისაკენ მიაპყრობინა, რასაც ალ. მანველიშვილი, იმდროინდელი ისტორიული რეალობის გათვალისწინებით, სავსებით გამართლებულ მოვლენად მიიჩნევს. მისი შეფასებით, "რადგანაც ევროპა მისთვის მიუწვდომელი დარჩა", "მაჰმადიანი ქვეყნებისაგან განწვალებული და დაქანცული" საქართველო "ფსიქოლოგიურად ადვილად ურიგდება" ერთმორწმუნე "რუსეთთან დაახლოვების ცდას."

ალ. მანველიშვილის მონოგრაფიის უმთავრესი მიზანია, პირველწყაროებსა და მდიდარ ფაქტობრივ მასალებზე დაყრდნობით კიდევ ერთხელ წარმოაჩინოს თვალნათლივ, რამდენად შედეგიანი აღმოჩნდა ჩვენი ქვეყნისათვის შექმნილი ისტორიული რეალობით ნაკარნახევი ამ გადაწყვეტილების მიღება.

ალ. მანველიშვილის წიგნში ამ ურთიერთობისთვის ფართოდ დამახასიათებელი ნეგატიური მხარეები, უპირველეს ყოვლისა, რუსული წყაროებიდან მოშველიებულ ფაქტებსა და მოვლენებზე დაყრდნობითაა წარმოჩენილი, რაც კიდევ უფრო ნათლად და დაუეჭვებლად გვარწმუნებს ავტორისეული მსჯელობის სიმართლესა და არატენდენციურობაში.

ალ. მანველიშვილის წიგნის ღირსება ისიც არის, რომ მასში იმ თვალსაზრისის ილუზიურობაცა და სიყალბეცაა მდიდარ დოკუმენტურ მასალებზე დაყრდნობით დამაჯერებლად ნათელყოფილი, რომლის მიხედვითაც ქართველი და რუსი ხალხების ერთმანეთთან შემაკავშირებელ მძლავრ ძალად ქრისტიანული სარწმუნოება იყო მიჩნეული. ისტორიული ფაქტების მოშველიებით, მკვლევარი ცდილობს არგუმენტირებულად დაგვარწმუნოს იმაში, რომ "ერთმორწმუნე" რუსები საუკუნეთა განმავლობაში გაცილებით უფრო მეტი სისასტიკითა და ბარბაროსობით იბრძოდნენ ქართველი ხალხის დასათრგუნად, ვიდრე სხვა სარწმუნოების მიმდევარი დამპყრობლები.

მიუხედავად იმ სამეცნიერო ღირსებებისა, რითაც ალ. მანველიშვილის განსახილველი ნაშრომი ხასიათდება და რაზეც ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ, იგი კლასიკური ტიპის მონოგრაფიულ გამოკვლევად მაინც ვერ ჩაითვლება. ეს გარემოება არსებითად განაპირობა იმ ფაქტმა, რომ შესასწავლად აღებული პრობლემის მიზანმიმართულ კვლევა-ძიებასა და ახალ საარქივო და სხვა სახის დოკუმენტური მასალების მოპოვებაზე მეტად წიგნის ავტორი ზოგჯერ საქართველოს ისტორიის საყოველთაოდ ცნობილი ეპიზოდების მოთხრობითაა გატაცებული.

აღნიშნული მოვლენა, ჩვენი აზრით, ორი უმთავრესი ფაქტორითაა განპირობებული. პირველი იმით, რომ ავტორს, რომელიც ხსენებულ ნაშრომს ემიგრაციაში ყოფნის პერიოდში წერდა, ნაკლებად ან საერთოდ არ მიუწვდებოდა ხელი საქართველოში არსებულ საარქივო დოკუმენტებსა და სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაზე და მეორეც, გარდა მკვლევარ-სპეციალისტებისა, მისი წიგნი მკითხველთა ფართო წრისათვის, უპირველეს ყოვლისა კი უცხოეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეებისათვის იყო გამიზნული, რამაც მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა ავტორისეული თხრობის სტილის სიტყვიერი სიმსუბუქე და ერთგვარად ბელეტრიზებული ფორმა.

დამოწმებული ლიტერატურა

ალ. მანველიშვილი, 1951 - ალ. მანველიშვილი, რუსეთი და საქართველო, პარიზი, 1951.

ნარკვევები, 1973 - საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973.

გ. შარაძე, 1993 - გ. შარაძე, უცხოეთის ცის ქვეშ, ტ. II, თბ., 1993.

OTAR NIKOLEISHVILI

ALEXANDRE MANVELISHVILI AND SOME QUESTIONS
OF RUSSO-GEORGIAN RELATIONSHIPS

Alexandre Manvelishvili wrote a monograph work *Russia and Georgia* in the emigration in the years 1931-34 (Paris, 1951). The author surveys the relationship between the two countries from the ancient time to the 60s of the 19th century with which he filled the gap caused by the Soviet period censorship.

Alexandre Manvelishvili gives the vast panorama of historical events in the context of the related issues in the world history. One of the merits of the book is that it provides convincing arguments to dispel illusions according to which the common Christian Orthodox confession had been considered a reliable basis for the tenacity of mutual relations. Referring to historical facts the historian tries to provide well-grounded argumentations that Russia, a country of the common Christian ideology, has harmed and oppressed Georgian people with far more perfidious atrocity and barbarity than any other invaders with non-Christian faith.